

A VÉDETTÉ NYILVÁNÍTOTT MŰTÁRGYÁLLOMÁNY

Régi adóssága a hivatali Műtárgyfelügyeletnek, hogy átfogó képet adjon arról a tárgyállományról, amely részben elődeink, részben már a saját működésünk alatt került védettség alá. A hétköznapijainkban használt közönséges tárgyakról ugyanis nemcsak a kulturális (többlet)értékkel rendelkező ún. „kulturális javak” válnak el, hanem ezeken belül is van még egy szűkebb – közgyűjteményeken kívüli – állomány, amely „kiemelkedő jelentőségű és pótolhatatlan”, ezért határozattal védetté kell nyilvánítani.

Ismert, hogy korábban, még alig egy évtizede is a védetté nyilvánított műtárgyakkal kapcsolatos feladatokat javarészt a közgyűjtemények látták el. Ezt váltotta fel a központosított hivatali, hatósági műtárgyfelügyelet 1998 nyarán, a Kulturális Örökség Igazgatóságán (KÖI), majd jogutódjánál a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál (KÖH). A 16 elődintézménytől a védett műtárgyak nyilvántartásai azonban csak lassan, lépésenként kerültek át a hivatalhoz. E folyamat zárásaként 2009 tavaszán a Szépművészeti Múzeumtól is megérkeztek az utolsó nyilvántartó kartonok. Így, ha nem is a tárgyállomány minden részletre kiterjedő, helyszíni megismerése alapján, hanem néhol csak a nyilvántartási adatokból és (ahol van) a fényképről ítélve, úgy éreztük, ideje a teljes állományról átfogó képet rajzolnunk.

Maga a védetté nyilvánított, tehát a múzeumok, könyvtárak, és levéltárak gyűjteményein kívüli védett műtárgyállomány kialakulása jó fél évszázadra nyúlik vissza. A maihoz hasonló tartalmú védekeket ugyanis 1949-től kezdtek kimondani. A kezdetben az államosítás előszobájaként kimondott védettségeket a '60-as, '70-es évektől már a tulajdonosi érdekből (laktérbérlés, nagyobb bérlakás-jogosultság) kezdeményezett védekek is bővítették. A világháborúban megtezedelt (megfeleződött?) műtárgyállomány fogyatkozását megállítandó, a korszak szakemberei ugyanis elsősorban védelmi kategóriákban gondolkodtak. Így a „mindent védecs” elvét alkalmazva alakult ki a sok tízezres darabszámú egyedi műtárgyból és hozzá százon felüli gyűjteményből (mögötte több milliós tételszámmal) álló védett állomány. A rendszerváltás után a magántulajdon újra

előtérbe került „sérthetlensége” miatt a védekeket már egyenként is meg kellett gondolni. (Már ezért is kevesebb új védecs mondtak ki.) Sőt, az '90-es évek közepétől – minisztériumi utasításra – a védecsért és a nyilvántartásokért felelős közgyűjteményekben megindult a korábbi védett állomány – néhol egy évtizedig is elhúzódo – korszerű szempontoknak megfelelő felülvizsgálata, a „törzszanyag-válogatás”. Ez ugyan több helyen pár év alatt le is zárult, de éppen a figyelem középpontjában álló magyar és egyetemes képző- és iparművészeti állományról nem, így a hivatali műtárgyfelügyelet által „megörökölt” védett műtárgyállomány továbbra is indokolatlanul nagy volt. Különösen is szembevetendő az elmentét, ha a közelmúlt védelmi gyakorlatát és annak eredményeként védetté nyilvánított műtárgyakat állítjuk a régi védecs mellé. Ma ugyanis nemcsak egyedi, részletes szakvéleményre van szükség a védelmi határozat „indokolásához”, hanem 2006-tól a nagy közgyűjteményeknek, az MTA-nak és a műkereskedők szövetségének képviselőiből álló, állandó tanácsadó testület állásfoglalása is a védelmi eljárás része. Megítélésünk szerint evvel az eljárással biztosítható, hogy a védecs egyékes szempontrendszer alapján, magas szakmai színvonalon meghozott döntések legyenek, és a magántulajdon korlátozása is csak indokolt esetben, és csak a kellő számban történjen. Ezzel egyidejűleg kell a korábban nem szakmai szempontok szerint kimondott, vagy ma már nem tartható védettségek nagyszámú (tízezres nagyságrendű!) megszüntetését is egyenként lefolytatott eljárások nyomán határozatba foglalni.

Fontos kiemelni, hogy a múzeumok, könyvtárak és levéltárak gyűjteményi darabjai a törvény erejénél fogva védelmet élveznek, és az itt bemutatandó védetté nyilvánított műtárgyállomány csupán az azon kívül levő tárgyakat öleli fel. Ezek tehát jellemzően magánszemélyek, cégek tulajdonában vannak, de igen komoly szelete az egyházak, a történelmi felekezetek néhol még ma is használatban levő liturgikus tárgyai-ból áll össze, sőt az állami, önkormányzati és különböző intézményi tulajdonlás is előfordul. Maguk a műtárgyak – mint azt a kö-

vetkező fejezetekben is látjuk majd – tárgyi kulturális örökségünk teljes keresztmetszetét adják a festményektől a könyveken, porcelánokon át egészen a lepkegyűjteményig vagy a gőzmozdonyokig. Voltaképpen e tárgyakból a közgyűjteményeink mellett egy hatalmas virtuális „magánmúzeum” áll (ítható) össze. Összességében az is elmondható, hogy ugyan ingó kulturális örökségünk legjelentősebb szelete közgyűjteményeink kezelésében van, de a védetté nyilvánított műtárgyak között számos olyan hiánypótló és a közgyűjteményi darabok jelentőségét is meghaladó alkotás és emlék van, melyek nélkül egy nagyobb kiállítás vagy tudományos feldolgozás nem állhatna össze.

Maga a védetté nyilvánított műtárgyállomány – a mai állapotában – összesen mintegy 43 000 darab egyedileg védett műtárgyból, 323 védett gyűjteményből és tárgyegyüttesből áll, (melyek összesen több millió tételt fednek). Mindezek természetesen nemcsak Budapesten, hanem az ország különböző településein, összesen mintegy 13 000 helyszínen találhatók.

Hivatali munkarendünket már a kezdetektől fogva az egyes tárgycsoportoknak, műfajoknak megfelelően alakítottuk ki: a műtárgyfelügyelők saját tárgycsoportokat „gondoznak”, és ezek ügyeit intézik. (Az itt következő, egyes tárgycsoportokat bemutató fejezeteket is ennek megfelelően ők jegyzik.) A védett műtárgyak nyilvántartását viszont a Műtárgyfelügyeleti Irodától elválasztva – a műemlékekhez és a régészeti lelőhelyekhez igazítva – a hivatal Nyilvántartási Irodája vezeti külön számítógépes rendszerben (KÖH-IR). Ez a számítógépes rendszer biztosítja a hivatali honlapon (www.koh.hu) keresztüli internetes elérhetőséget, keresést is. (Így az adatok feldolgozásáért és hitelességért is a Nyilvántartási Iroda felel.) A műtárgyfelügyelők által végzett árverési, helyszíni vagy újabban kiveteli szemlék és egyéb intézkedések eredményeit, valamint a kiadványokban történt közlések adatait továbbítani kell a Nyilvántartási Irodára, ahol azokat rögzítik. A védett műtárgyállomány felügyeletét – az új ügyekben kiírt helyszíni szemléken túl – ma már rendszeresen, évi 150–200 helyszíni ellenőrzés is biztosítja: összesen 1000–1500 műtárgyat megtekintve. Ugyanakkor a műtárgymozgások, a forgalom figyelemmel

kisérését az aukciós katalógusok mellett az internet is nagymértékben segíti. Szerencsés módon a védett műtárgyaknál rendszeresen fordul elő kiállítási kölcsönzés és közlés is, melynek előkészítésénél a tulajdonosi kapcsolatfelvétel céljából a hivatali műtárgyfelügyeletet is igénybe veszik. Így ezek egyúttal az ellenőrzés, adatfrissítés alkalmai is. Sajnos az évtizedes tulajdonosi és hozzájuk kapcsolódó műtárgyőrzési helyszínadatok már tekintélyes arányban (néhol akár 20–30%-ban is!) elavultak, így az adatbejelentési kötelezettség elmulasztása nyomán a tulajdonos (és a műtárgy) felkutatásában az országos lakcímnnyilvántartást vagy az önkormányzatok, közjegyzők hagyatéki nyilvántartásait is igénybe kell vegyük.

Felügyeleti és nyilvántartási munkánkban igyekeznünk kell a megváltozott körülményeket figyelembe venni és a korszerű eszközöket is kihasználni. Az EU-forrásokból elnyert pénzből 2010 márciusára – kétévi munkával – megvalósuló *Egyablakos projekt* informatikai fejlesztései mellett ugyanakkor elengedhetlenül fontos (lenne) a védett műtárgyak adatbázisának szakmai felülvizsgálata is.

Buzinkay Péter

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRGYÁLLOMÁNY

- Mennyiség: 10674 db egyedileg védett műtárgy, 3 db tárgyegyüttes (6 db tárgy), összesen 10 680 db műtárgy.
- Műfaji megoszlás: festmény: 5989 db (57%), grafika: 3881 db (36%), szobrászat: 691 db (6%), egyéb: 87 db (2%).
- Közgyűjteményi átadás időpontja: több részletben, lezárás: 2005 vége.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: kb. 70–75%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

A hazai műgyűjtés – nemcsak a közintézmények, hanem a magángyűjtők is – mindig kiemelten kezelte a magyar és magyarországi képzőművészet emlékeit. Így van ez manapság is: a magángyűjtemények és a műkereskedelem legértékesebb, legmegbecsültebb darabjai a hazai festészet főművei.

Védett állományban vannak középkori szobrok, barokk oltárképek, XIX. század elejéről való portrék is, de a javát a XIX. századvég hazai nagyjai és festészeti irányzatai (Munkácsy, Paál László, Szinyei, Benczúr, a nagybányaiak), majd a XX. század elejének, első felének modern irányzatai, avantgárd alkotók, művésztelepek, iskolák alkotják. Valójában ez az anyag a Magyar Nemzeti Galériában és más nagy közgyűjteményeinkben található anyagnak egy kisebb tükre, kiegészítője annyi különbséggel, hogy a korai (XIX. század előtti) anyagból kevesebb van magántulajdonban, míg a XX. század elejétől a közgyűjteményi anyagot egyre nagyobb mértékben egészíti ki a magántulajdonú műtárgyállomány.

A védettségi irányelvek részben tudatos, részben spontán módon fejlődő szempontrendszer mentén alakultak ki. A korábbi évtizedekben műtárgymentések, kampányszerű vagy lakáshasználattal összefüggő védések kimondására került sor, sokszor nélkülözve a szakmai szempontokat. Az ebből származó műtárgytömeg védettségének megszüntetése ma számottevő feladatot jelent. A korábbi törvényi környezetben létrejött védések műtárgyai a megváltozott helyzetben légi üres térbe kerültek, és itt egyedül kellett a törzsanyagba az átemelendő műalkotásokat kiválogatni. A Magyar Nemzeti Galéria szakértői feladatkörében a '90-es és az ezredforduló körüli években elvégezte a műtárgyállomány szakmai-tudományos felülvizsgálatát, és az ennek eredményeként létrejött törzsanyag-válogatással jelentősen csökkentette a figyelmet igénylő művek számát: jelenleg ez mintegy 1160 db

műtárgyat jelent. A műfaji megoszlás arányai is megváltoztak, a festészeti anyag az egésznek mintegy háromnegyedét teszi ki (852 db), míg a maradékon nagyjából fele-fele arányban a szobrászat (140 db) és a grafika (147 db) osztozkodik. Ezenkívül az egyéb műfajokat (fotómontázs, érem, plakett) alig néhány műtárgy (18 db) képviseli.

A tárgyak vizsgálatánál kiemelkedő szerep jutott a forrásos támogatottság (így pl. eredeti kiállítási katalógusokban való megjelenés), illetve egyéb dokumentáltság megletének. Ezek visszaigazolják a művek elfogadottságát, köztudatba történő beemeltését. A régebbi korok alkotásai esetében történeti aspektusok, míg a XIX–XX. századi műveknél a művészeti szempontok kerültek előtérbe. Időben visszafelé haladva arányosan kellett eltekinteni a forrásos dokumentáltságtól (mert ezekre kevésbé lehet számítani – annál értékesebb, ha mégis rendelkezésünkre állnak). A közelmúlt emlékei esetében a megítélés még nem rajzolódott ki tisztán, ezzel együtt az érdeklődés egyre inkább e felé a korszak felé is irányul. Az egyes művészek, életművek tekintetében vannak a nemzeti emlékezetben kitüntetett alakok, akik sosem veszítenek reprezentatív szerepükből (így pl. Munkácsy Mihály,

Csontváry Kosztka Tivadar, Gulácsy Lajos), ezért munkásságukra, illetve a védett tárgyak között történő megjelenésükre mind a közönség, mind a szakma nagyobb figyelmet fordít.

A jelenlegi – a korábbinál szigorúbb – védési kritériumok alapján folytatott védési eljárások eredményeként a hivatalnál az elmúlt 10 évben közel 100 új védés kimondására került sor. Ezek jórészt a különböző aukciósházak árverésein bukkantak fel, ritkábban maga a tulajdonos kérte a tárgya védettségi szempontú vizsgálatát.

A felügyeleti munka keretében – az árveréseken felbukkanó alkotásokon túl – a törzsanyagba sorolt műveket folyamatosan szervezett szemléken ellenőrizzük, az emellett látókörünkbe kerülő egyéb – a törzsanyagba nem került – tárgyak védettségét pedig megszüntetjük.

Tomanicz Anikó

AZ EGYETEMES KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRGYÁLLOMÁNY

– Mennyiség: 5636 db védett tárgy és ennek részeként 7 db tárgye gyűttes (14 db).

- Műfaji megoszlás: festmény: 4127 db (74%), grafika: 1122 db (19%), szobor: 373 db (6,8%) egyéb: 14 db (0,2 %).
- Közgyűteményi adatátadás időpontja: több részletben: 2004. december, 2007. július, 2008. január, 2008. április, az utolsó: 2009. március.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: kb. 65%.
- Tudományos-közgyűteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

A legnagyobb történelmi fontosságú hazai művészeti gyűjtemények hagyományosan – a magyar képzőművészet mellett –, elsősorban az európai festészet, szobrászat, rajz- és iparművészet emlékeit őrizték. Így alakult ki a jelenlegi védett állomány öszszetetele is, amelyben a legnagyobb számban az olasz, osztrák nemzeti iskola művészeinek művei találhatók, de jelentős művekkel van képviselve a német, flamand és holland nemzeti iskola is. A magántulajdonban lévő védett műtárgyállomány számadatainak vizsgálatakor feltűnik, hogy a nemzeti iskolák megoszlásának arányai részbeni párhuzamosságot mutatnak, a legjelentősebb egyetemes képzőművészeti emlékmagyagot gyűjtő hazai közgyűjteményüknek, a Szépművészeti Múzeumnak Régi Képtárában található arányaival, ahol is a legnagyobb bőségben az itáliai és németalföldi iskola kép-

viseltetik, ezt követi a német és osztrák gyűjteményi rész. A Szépművészeti Múzeum világhírű spanyol gyűjteményével ellentétben viszont a magántulajdonban lévő spanyol művek – a védett összállományt tekintve – minimális mennyiségűek, és kevésbé jelentősek.

A Szépművészeti Múzeum az elmúlt évtizedekben folyamatosan és szisztematikusan bírálta felül védeltségi szempontból a gyűjtőkörébe tartozó védett műtárgyállomány összetételét. Ennek a múzeumi-szakértői munkának az eredményeként kerültek – részletekben – átadásra a szakmai szempontok alapján rendezett műtárgyállomány adatai. A 2009. március 5-én átadott adatokkal nemcsak az anyag teljes, KÖH részére történő átadása fejeződött be, de a szakértői revízió is lezárult az 1998 előtti védetté nyilvánított műtárgyak vonatkozásában. A védelmi szempontok módosulását jól példázza, hogy megszűnt mint védelmi kritérium a korábbi 1711. évi korszakhatár – a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke dátuma –, és a művészi minőség mint elsődleges szempont mellett olyan új szempontok is előtérbe kerültek, mint a mű provenienciája vagy a mű alkotójának a magyar művészeti életre gyakorolt jelentős, illetve meghatározó hatása és egyéb művészettörténeti szempontból különleges vagy egyedi jellemzői.

1998-tól kezdődően a hivatal 79 db képzőművészeti alkotást nyilvánított védetté az egyetemes képzőművészet köréből. A hatósági munka során rendszeresen felügyelte a művészeti aukciókon felbukkanó védett egyetemes képzőművészeti anyagot, és az évek során havi rendszerességgel helyszíni

szemlén ellenőrizte a tárgyak őrzési körülményeit. A magántulajdonban lévő, egyetemes képzőművészet védett műtárgyállományának legnagyobb volumenű hatósági feladatként határozható meg a több ezer 1998 előtti védetté nyilvánított, ám az új védelmi kritériumoknak már nem megfelelő műalkotások védeltségének egyedi határozattal történő megszüntetése. A feladat heroizmusát jelzi, hogy a védett műtárgyállomány kb. 4500 helyszínen található. Az előzetes számadatok kalkulációja alapján a fentiekben említett védeltség megszüntetése után várhatóan 1856 darabot fog számlálni a védett műtárgyállomány.

Harangi Anna

AZ IPARMŰVÉSZETI TÁRGYÁLLOMÁNY

- Mennyiség: 11 309 egyedileg védett tárgy és 17 gyűjtemény (összesen 184 db tárgy), mindez összesen 11 493 db műtárgy.
- Műfaji megoszlás: a teljes tárgyállomány 34%-a bútór, berendezési tárgy, 32%-a kerámia- és üvegtárgy, 23%-a fémtárgy (beleértve a nemesfém tárgyakat is), 10,5%-a textil és 0,5%-a más anyagból készült tárgy.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: 2001. október, 2004. április.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 80%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzssanyag-válogatás”: nem történt meg.

A hazai műgyűjtés történetében mindig fontos szerepet játszottak az ezüst, a porcelán és az egyéb iparművészeti értékkel bíró

dísz- vagy használati, berendezési tárgyak, a régiségek. Az 1944–45-ben szétszóródott kastély- és más főúri, nagypolgári berendezések is jórészt a műkereskedelembé, magángyűjteményekbe vándoroltak. A védett állomány iparművészeti anyaga is java-részt a már 1945 után kialakult magángyűjtemények és más tulajdonosok tárgyaiból állt össze, ahol sokszor képzőművészeti anyaggal együtt kerültek védelem alá.

Az anyag döntő többsége egyedileg védett műtárgy. Az összes tétel harmada bútór, ezeknek több mint felét a berendezési tárgyak (ajtó, asztal, csillár, íróasztal stb.) és a tároló bútorok (szekrény, komód, vitrin stb.) alkotják. A védett bútorok, berendezési tárgyak fennmaradó részét fafaragványok, fekhelyek, ülőbútorok és egyéb berendezési tárgyak képezik. A barokk és korábbi tárgyak aránya alacsonyabb, a műtárgyak többsége a XIX. század és a XX. század első évtizedeinek stílusirányzatait képviseli, jelentős részük hazai mester munkája.

A kerámia- és üvegtárgyak a tárgyállomány második harmadát alkotják, s ennek negyede a pécsi Zsolnay-gyár terméke. Ezek között kiemelkedően magas az egyedi, szignált, illetve különleges jelzésekkel ellátott műalkotások száma. Az utóbbi években került sor a Zsolnay-gyár dekorlapjainak és vázlatfüzeteinek védelem alá nyilváníására.

Az ezüst, réz, ón, textil és egyéb anyagokból készült, védett műalkotások tárgy-típusuk szerint nagy változatosságot mutatnak: ablakrács, ajtókopogtató, ékszerek, kehely, kanna, kupa, bábsütőforma, étkezlesek, edények, lóportartók, órák, csipkék, brokátok, szőnyegek stb.

Az Iparművészeti Múzeum által átadott, a védett műtárgyakra vonatkozó leíró kártonok és iratanyagok két csoportba sorolhatók: a kisebb részt a budapesti magántulajdonban lévő, 1990-es évek második felében revíziózott tárgyak alkotják, a második csoportba a több évtizede nem ellenőrzött budapesti és a fővároson kívüli, magántulajdonban lévő műtárgyak tartoznak.

Az iparművészeti műtárgyak felügyeletét több körülmény is nehezíti. Az anyag kb. kétharmada a védelem óta nem volt rendszeresen ellenőrizve. Jelentős részük már a védelem idején sérült, restaurálandó állapotban volt. A tárgyak beazonosítását sok esetben megnehezíti a fénykép vagy pontos leírás hiánya.

A hivatal az Iparművészeti Múzeum szakértői segítségével folyamatosan végzi az „átvett anyag” felülvizsgálatát, mely minden esetben helyszíni szemle alkalmával történik. A védelem fenntartásának kritériuma a műtárgyak ritkasága, egyedisége vagy kiemelkedő kultúrtörténeti jelentősége. Eddig több mint 500 műtárgy revíziója történt meg (ezek közül kb. 150 esetben került sor a védelem feloldására). Ebben a csoportba tartoznak a fővárosban őrzött Zsolnay-kerámiák is, melyek szisztematikusan felülvizsgálata 2003-ban, a hivatal által megrendezett Zsolnay magángyűjteményi kiállítás kapcsán történt.

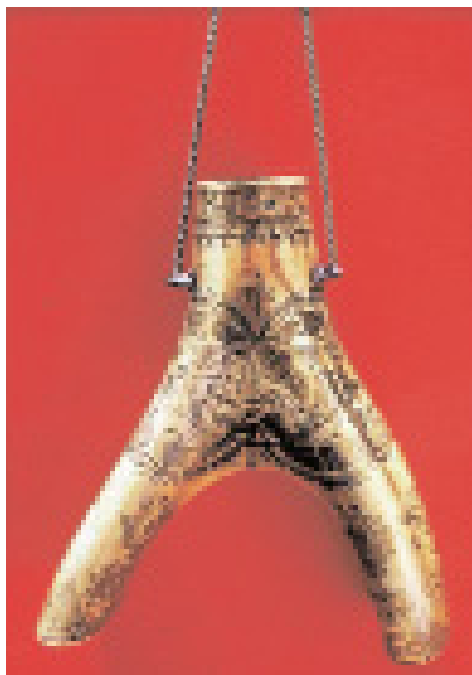
A hivatal 1998 óta a felbukkanó, iparművészeti szempontból kiemelkedő jelentőségű alkotások közül 29 egyedi tárgyat, 13 tárgyegyüttest és 2 gyűjteményt (91 db tárgy) nyilvánított védelem alá. Ezek nagy része kerámia és üveg, valamint bútór és berendezési tárgy.

Opra Zsuzsanna

A NÉPRAJZI TÁRGYÁLLOMÁNY

- Mennyiség: 70 darab egyedileg védett tárgy, 11 gyűjtemény és tárgyegyüttes (összesen 294 db tárgy), mindez összesen: 364 db műtárgy.
- Műfaji megoszlás: 27% fatárgy, 21% kerámia, 17% szarutárgy, 17% bútór, 7% fémtárgy, 2–3% üveg, textil, szakrális jellegű hangszer.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: 2002 nyarán.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 100%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

Az egyedileg védett tárgyak fele kerámia- (bokály, butella, korsó stb.), a többi fa-, szarutárgy, bútór és egyéb használati tárgy. A gyűjtemények között vannak 7–8 darabosak, a legnagyobb 89 tárgyat tartalmaz. 6 esetben kifejezetten egy tárgycsoport-hoz tartozó tárgyakat (pl. bútór, szarutárgy) foglal magába. Ezek között három gyűjtemény egy típusú tárgyból áll (pl. kegyeszoborgyűjtemény), két esetben a gyűjteményen belül egy-egy tárgytípus külön csoportot ké-

pez (bokály, borotvatok, mángorló). Tárgy-együttesként védett egy 24 darabból álló, vaslemezre olajjal készített körhintafriz és egy 17 darab bútort tartalmazó (a két világháború között, régi elemek felhasználásával készült) népies enteriőr.

A tárgyállomány legjelentősebb része, több mint háromnegyede XIX. századi, a XVIII. századi tárgyak aránya 15%, míg XVII. századiak mindössze 1%-ot tesznek ki. Érthető módon a XX. századi tárgyak száma sem túl jelentős (6,5%). A nemzetiségi arányokat megvizsgálva a magyar eredetűek képezik az állomány csaknem egészét (94%), a fennmaradó tárgyak erdélyi szász, osztrák, szlovák és török eredetűek.

A Néprajzi Múzeum a rendszerváltozás után felülvizsgálta a védett állományt. Szakmúzeumként a saját, valamint egyéb közgyűjtemények tárgyi állományát figyelembe véve a védettként nyilvántartott több mint 13 ezer tárgy többségénél nem tartotta indokoltnak a védettséget és a nyilvántartást. Egyrészt az 1980-as évektől a néprajztudomány a falusi életmód tárgyi kultúrája felől a társadalomtörténeti kérdések felé fordult, másrészt az addig védett tárgyak többsége

közgyűjteménybe került, ott képviselve van, illetve a gyűjtemények egy része szétszóródott. Az új szabályozás kifejezetten a kiemelkedő jelentőségű és pótolhatatlan tárgyak esetén tartja indokoltnak a védettséget, amely igénynek a múzeum megítélése szerint a hivatalnak átadott nyilvántartásban szereplő mindössze 318 darab tárgy felelt meg.

A megváltozott körülményeket jól tükrözi, hogy 1998 után összesen 5 néprajzi emlék védetté nyilvánítására került sor. A hivatal 2002 óta a tárgyállomány csaknem egészét (92%) helyszíni szemlék keretében ellenőrizte.

Fukker Valéria

AZ EGYHÁZI TÁRGYÁLLOMÁNY

- Mennyiség: 5837 db, 3 db gyűjtemény (összesen: 4179 db).
- Műfaji megoszlás: fémtárgy 54%, textil 24%, berendezési tárgy 10%, harang és orgona 6%, egyéb (pl. képzőművészeti tárgy) 6%.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: 2002 vége.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 45% körül.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: nem történt meg.

Az egyházi védett műtárgyállomány talán az egyetlen, amely – éppen az évtizedekig tartó elzártság miatt – megőrzött olyan sajátosságokat, mint a földrajzi, ikonográfiai változatosság, történeti folytonosság stb. A tárgyak jelentős részben XIV–XVII. századi, főként a Felvidéken, esetenként Erdélyben vagy Budán működött műhelyekhez, mesterekhez kapcsolhatók. Többsége a magyar ón- és ötvösművesség hazai mestereinek reprezentatív emléke. Hasonló mondható el az egyházi textilekről, melyek közül ki kell emelnünk Lorántffy Zsuzsanna hímző műhelyének úri hímzéssel készült terítőit. A teljes anyagban a XVII. és XVIII. század van képviselve a legnagyobb arányban, ritkábban fordulnak elő a XIX. század elejének klasszicista irányú munkái. A század második felének stílusterkéveit és a sajátos magyar szecessziót már csak elvétve képví-

seli egy-egy darab, főként miseruha. Védett harangjaink a középkortól az 1800-ig terjedő időszak harangöntőmestereinek munkái, felölelik a teljes öntéstörténetet. A 3200 darabra becsült hazai orgonaállomány egyharmada áll műemlék templomon kívül, ezek nyilváníthatók egyedi műtárgyként védetté, többségük a XIX. században készült, de akad barokk orgona is.

Tanulságos a védett műtárgyállomány felekezeti megoszlása is. A római katolikus egyháznál az anyagnak „csak” 20–25%-a van, míg a református egyházak tulajdonában: 40–45%, egyéb felekezeteknél (evangélikus, ortodox, görög katolikus stb.) pedig 10–15%. A népesség felekezeti hovatartozásától eltérő arányokat az egyházanként eltérő tulajdonviszonyok és a múzeumi intézmények alapítása is magyarázza.

Az 1949-től kimondott védettségeket több hullámban helyszíni ellenőrzések is követték, de ezeket utoljára az 1970-es évek elején végezték.

A klenódiumok, liturgikus és berendezési tárgyak, épülettartozékok esetében a törzsanyag válogatását a felügyeletért 1998 előtt felelős Iparművészeti Múzeum nem végezte el, az a hivatal által megkezdett teljes ellenőrzés befejezése után készül el, ugyanis most már párhuzamosan végezzük a megsemmisült, az időközben közgyűjteménybe került, továbbá a közgyűjteményi státuszt kapott korábbi egyházi gyűjtemények tárgyainak védettség alóli feloldását. A védett harangállományt 2003–2005 között külső szakértő (dr. Patay Pál harangkutató) közreműködésével hoztuk létre, az orgonák védelme a KÖH orgonareferensének (Hajdók Judit) szakmai támogatásával jelenleg is folyik. A védett állománynak elenyésző hányada származik az Iparművészeti Múzeum védési munkájából, az orgonák többségét (26 db) az utóbbi években helyeztük védettség alá.

Az egyházi javakkal kapcsolatban 2001 nyarától folyamatosan végzi a hivatal a helyszíni ellenőrzéseket is. Az eddigiekben a tárgyállomány legjavát adó nyugat-dunántúli és északkeleti országrészekben sikerült az ellenőrzések során az állomány több mint felét, mintegy 3000 műtárgyat megtekinteni, és nem egy esetben javaslatot kaptunk újabb, korábban a figyelmet elkerülő tárgyak védésére is. Az időközben elveszett egyházi

tárgyak száma nem jelentős (értékük annál inkább!), többségük betörés során tűnt el. Ami a tárgyak állapotát illeti, rossz a helyzet, igen sok a sürgősen restaurálást igénylő klenódium és liturgikus tárgy.

Az ellenőrzési munka befejezése az eddigi gyakorlattal számolva 2013-ra várható. A végső cél: nyomtatott formában megjelentetni a védett egyházi javak katalógusát fotókkal és tanulmánykötettel.

Turok Margit

A KERESKEDELMI ÉS VENDÉGLÁTÓ-IPARI EMLÉKANYAG

- Mennyiség: 47 db védett gyűjtemény (enteriőr és berendezési tárgyként).
- Műfaji megoszlás: vendéglátás: 28 db (59,5%), kereskedelem: 19 db (40,5%).
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: 2000. január.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 100%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

A földrajzi megoszlás szerint a vendéglátó-ipari egységekben lévő védett történeti enteriőrök közül 21 Budapesten és 7 vidéki nagyvárosban található. A megoszlás a kereskedelem-történeti emlékek témájában is hasonlóan alakult: 13 Budapesten és 5 vidéki nagyvárosban található. Az enteriőrtípusok túlnyomó részben éttermek, cukrászdák és szállodák berendezései, illetve bolt- és üzlethelyiségek. A legtöbb enteriőr az 1900-as évek elején készült.

Az 1998 előtt a felügyelettel megbízott Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum munkája és folyamatos helyszíni ellenőrzéseinek eredményeként a hivatalnak átadott emlékanyag rendezett és jól dokumentált. Az 1998 előtti átalakításokat az akkori tulajdonosok a múzeum szakmai felügyelete mellett végezték.

Az emlékanyag folyamatos hatósági ellenőrzésen történő szemléje, a budapesti helyszíneken a közelmúltban megtörtént. Az ingatlanok privatizálásának eredményeként az új tulajdonosok, illetve befektetők részéről egyre gyakrabban jelentkeznek átalakítási szándékok. Annak elkerülése érde-

kében, hogy bejelentés és a hivatal engedélye nélkül történjenek meg az átalakítások, a terület fokozott hatósági figyelmet és új védések kezdeményezését igényli, ezzel is erősítve a hivatalon belüli regionális irodák műemlék-felügyeletével történő mind szorosabbá váló együttműködést.

Harangi Anna

AZ ORVOSTÖRTÉNETI EMLÉKANYAG

- Mennyiség: 3 db egyedileg védett tárgy és 81 gyűjtemény (legtöbb esetben orvostörténeti szempontból fontos berendezésekről van szó, nem beszélhetünk tehát darabszámról).
- Műfaji megoszlás: a védett berendezések 96%-a patika, a maradék 4%-ot más gyűjtemény és önálló védett tárgyak képezik.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: 2000. október.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 100%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

A védett anyag döntő többsége régi patikaberendezés, melynek java a XIX. században, valamint a századfordulón készült. A berendezések túlnyomó többsége ma is eredeti funkciója szerint van használatban, bár ez csak kevés esetben jelenti azt, hogy az eredeti helyükön található. A berendezések helyváltoztatása nyilvánvalóan átalakításokat eredményezett, ebből következik, hogy az eredeti állapot nagyon kevés helyen maradt fenn. Az utóbbiak közé tartoznak a műemléki védelem alatt is álló korabeli gyógyszerterek.

A 77 db védett patikaberendezés közül 22 Budapesten található. Ezeknek a hivatali ellenőrzése 2000 és 2004 között megtörtént. A Budapesten kívül található 55 db védett berendezés szemlézése folyamatban van, befejezése 2010 végére várható.

A hivatal az elmúlt tíz év alatt 3 db orvostörténeti tárgyegyüttest (négy patika és egy fogorvosi rendelő berendezését) nyilvánított védetté.

Opra Zsuzsanna

A MŰSZAKI ÉS KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNETI EMLÉKANYAG

- Mennyiség: 1016 db védett műszaki emlék, ebből gyűjteményileg védett a 4 nagy gyűjteményben található 594 db.
- Műfaji megoszlás: egyedileg védett: 422 db (41,6%), gyűjteményileg védett: hajózástörténeti 373 db (36,7%), vasúttörténeti 68 db (6,7%), fotótechnika történeti 27 db (2,6%), öntöttvas 126 db (12,4%).
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: közlekedéstörténet: 2000. október, műszaki: 2001 január.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 100%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: megtörtént.

Az emlékanyagban a legnagyobb arányban – a hajózástörténeti gyűjtemény részeként – a hajómodellek, hajótartozékok és berendezési tárgyak, dokumentumok található meg. Számarányaiban a következő nagy egység az a vasúttörténeti emlékanyag, amely jelenleg a Magyar Vasúttörténeti Parkban a MÁV által kiállított járműveket, illetve a BKV által összegyűjtött városi tömegközlekedési eszközöket jelenti. A közlekedéstörténeti emlékanyagban kisebb számban vannak még motorkerékpárok, hintók, kocsik, szánok, lószerszámok. A másik nagy egységet – a műszaki-történeti és képző-, illetve iparművészeti értékkel is rendelkező – az öntöttvas tárgyak jelentik, ahol a díszítéltől kezdve a kisplasztikán át a XIX. századból való sírtábláig a műfaj gazdag repertoárja van képviselve. A műszaki emlékek vonatkozásában említésre méltók még a régi gépek, szivattyúk és egyéb eszközök, mint a mérlegek, távcövek, térképek, zászlók.

A Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum korábbi intézményeinek, a Közlekedési Múzeumnak és az Országos Műszaki Múzeumnak már a '90-es évek második felében, az adatátadás idejére sikerült elvégezni a szakmai felülvizsgálatot és ennek nyomán még saját hatáskörben a védeltségek megszüntetését is azokban az esetekben, ahol erre szükség volt.

Az emlékanyag folyamatos hatósági ellenőrzésen történő szemléje az elmúlt évek-

ben megindult. 1998-tól önálló védettséget 30 db egyedi emlék és gyűjteményi védettséget 18 db műszaki emlék, illetve együttes esetében mondott ki határozatával a hivatal. A műszaki emlékananyag a privatizáció, az átalakuló ipari szerkezet és a modern technológiák folyamatos térhódításának köszönhetően fokozott hatósági figyelmet igényel, generálva egyben az új védelmek kezdeményezését is.

Harangi Anna

EGYÉB TÖRTÉNETI JELLEG? TÁRGY-ÁLLOMÁNY

- Mennyiség: 66 db gyűjtemény és tárgye gyűttes (több tízezer darab), 16 db önállóan védett tárgy.
- Műfaji megoszlás: sokszínű anyag, a műfaji megoszlás nem ad jellemző eredményt.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: több részletben 2000–2001 folyamán.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 50%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: nem történt meg.

A védett gyűjtemények és tárgye gyűttesek körébe tartoznak régészeti leletek (tárgye gyűttesek római kori kőfaragványokkal, illetve honfoglalás kori tarsolylemezzel), oktatástörténeti jelentőségű (1 gyűjtemény), színháztörténeti jelentőségű (47 db gyűjtemény). A Magyar Állami Operaház több tízezer darabból álló gyűjteményei és az egykori tatai Esterházy-színház bútorai (tárgye gyűttes, 8 db) és a színészek hagyatékai (45 db gyűjtemény, kb. 100 tárgy), a Magyar Televízió Zrt. bábgyűjteménye (482 db), valamint történelmi emlékek. Ez utóbbi csoportba sorolhatóak a fényképgyűjtemények (2 db gyűjtemény, több mint 100 db fénykép), valamint numizmatikai gyűjtemények (15 db gyűjtemény, kb. 1200 tárgy).

Az önállóan védett tárgyak közé hadtörténeti és történelmi emlékek tartoznak (pl. középkori kardok, díszfegyverek, Horthy Miklós vitézi kardja).

Az emlékananyag védettségét javarészt már a hivatal az 1998 utáni években mondta ki, mivel a gyűjtőkörileg illetékes országos mú-

zeumok (Nemzeti, Hadtörténeti, Színháztörténeti, illetve Pedagógiai Múzeum) a védés eszközével – különböző okokból – nem, vagy csak kevés alkalommal élt.

Opra Zsuzsanna

A KÖNYVTÁRI ÉS LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK, IRODALMI EMLÉKEK

- Mennyiség: 8100 db egyedileg védett tárgy és 65 gyűjtemény (összesen 120 000 db + 1,33 ifm).
- Műfaji megoszlás: a teljes állomány 70%-a könyvtári, 25%-a levéltári dokumentum, 4%-a irodalmi relikvia és 1%-a egyéb kategóriába tartozó műtárgy.
- Közgyűjteményi adatátadás időpontja: könyvtári: 2000. május.–2006. szeptember, levéltári: 2005. január, irodalmi: 2004. december.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi feldolgozottsági aránya: 40%.
- Tudományos-közgyűjteményi „törzsanyag-válogatás”: nem történt meg.

Az egyénileg védett tárgyak túlnyomó része könyvtári dokumentum, mintegy 3500 tétel, melyek általában árveréseken felbukkant könyvek és irodalmi kéziratok. Jelenlős részük, mintegy harmaduk XX. századi irodalmi első kiadás, számozott példányok, dedikált, aláírt művek. Védettek lettek az eredetileg kis példányszámban kiadott, ritkán előforduló művek. Védési szempont volt az adott példány provenienciája, a kötés különlegessége is. Védettség alá kerültek kategorikusan továbbá az 1473–1711 között kiadott Régi Magyar Könyvtár (RMK) tagjai, valamint Apponyi Sándor hungarica gyűjteményének felbukkanó példányai.

A védett levéltári iratok állománya kb. 4600 tételből áll, tartalmi megoszlása szerint régi, jellemzően XVII–XIX. századi családi iratgyűjteményeket, címeres leveleket, egyes történelmi korszakhoz kapcsolható forrásértékű iratokat tartalmaz (pl. a BUVÁTI-BUVATERV elmúlt évtizedek várostervezési iratanyaga).

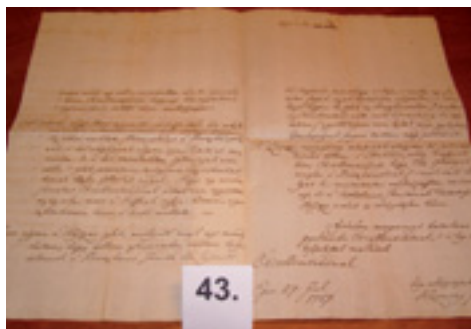
A gyűjtemények részben könyvtárak, részben magyar irodalmi hagyatékok, gyűjtemények. Jelenleg 39 védett könyvtárat tartunk nyilván, összesen kb. 100 ezer kötetel. Tematikusan változatos képet mutatnak ezek a gyűjtemények, van közöttük irodalmi, nyelvészeti, képzőművészeti, zenei, néprajzi, természettudományi és vegyes könyvtárak is. A gyűjtemények többnyire nyomtatott műveket, kisebb részben kéziratokat, hangszalagokat tartalmaznak. A magyar irodalmi gyűjtemények egy-egy XIX–XX. századi írónk, költőnk hagyatékát ölelik fel. Nagyrészt könyvekből, kéziratokból állnak, de kisebb mennyiségben fényképek, képzőművészeti alkotások, bútorok és iparművészeti tárgyak is megtalálhatók bennük.

Csupán becsülni lehet a tárgyak számát, jegyzék hiányában, hozzávetőlegesen 20 ezerre. Az eredetileg 43 gyűjtemény a revízió és a folyamatos közgyűjteményi vásárlás következtében mostanra 26-ra csökkent. A védelem fenntartásának szempontja a forrásérték és az ereklyeérték.

A fenti dokumentumtípusok tekintetében három nagy közgyűjtemény adta át a korábban általa védett tárgyakról készített nyilvántartását: az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Országos Levéltár és a Petőfi Irodalmi Múzeum. Törzsanyag-válogatást a felsorolt közgyűjtemények nem végeztek, az adatok átadásakor csupán ajánlásokat kaptunk. Ezért a védett állományt a szakértők közreműködésével folyamatosan ellenőrizzük, és az ellenőrzéseket hatósági intézkedések követik. A védési szempontok megváltoztatása miatt számos tárgy védettségét szüntettük már meg.

A hivatal 1998 óta 413 önálló tárgyat és 5 gyűjteményt (86 db + 1,33 iratfolyóméter) nyilvánított védetté. A korábbi közgyűjteményi példányszám, illetve hiány már nem kizárólagos szempont, csak a kulturális szempontból valóban kiemelkedő jelentőségű tárgyakat nyilvánítjuk védetté, amennyiben azok pótolhatatlanok. Sokszorosított dokumentumfajták esetében akkor, ha nincsen belőlük közgyűjteményi példány, vagy ha a példány provenienciája indokolja a védetté nyilvánítást. Egyedi dokumentumoknál védési szempont a forrásérték, az ereklyeérték, a kiemelkedő esztétikai érték. Minden egyes védettséget helyszíni szemle előz meg, árverések esetén a műkereskedőnél, antikváriusnál, egyébként a tulajdonosnál.

Kőszeghy-Puska Ildikó

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI EMLÉKEK

- Mennyiség: 19 db gyűjtemény,
7 db egyedileg védett műtárgy.
- Műfaji megoszlás: 55% ásvány-,
10% növény-, 10% trófea-, 10% földtani,
öslénytani, ősmaradvány, a fennmaradó
rész madár-, lepke- és biológiai
gyűjtemény; az egyedi tárgyak ásványok,
valamint egy darab egyéb tárgy.
- Közgyűjteményi átadás időpontja:
2001 folyamán.
- KÖH-IR nyilvántartás jelenlegi
feldolgozottsági aránya: 100%
(gyűjteményi tárgyjegyzékek nélkül).
- Tudományos-közgyűjteményi „törzs-
anyag-válogatás”: megtörtént.

A gyűjtemények jellemzően közintézmények (általános iskola, egyetem) tulajdonát képezik, ahol oktatási célok, illetve a tudományos kutatások alapjául is szolgálnak. Ezen gyűjtemények példányai részben kiegészítik a Magyar Természettudományi Múzeum anyagát, vagy ha ott nem találhatóak hasonló példányok, hiánypótló a szerepük.

A védetté nyilvánítások szempontjai között meghatározó volt az adott anyag taxonómiai rangsorban elfoglalt helye, vagyis hogy a vizsgált ásvány, növény vagy állatpéldány ún. típuspéldány (holotypus), vagy a lelőhelyről származó referencia példány-e

(paratypus). (Ilyen a 2009-ben védettséget kapott a Hreblay-féle lepkegyűjtemény.) Figyelembe vették az életföldrajzi és ökológiai előfordulást, ásvány-kőzettani, öslénytani kifejlődés tekintetében a különlegességet, de a ritkaság és az esztétikai megjelenés is szerepet játszott. Fontos volt még a lelőhely szempontjából, hogy Magyarországról került-e elő az adott példány. A gyűjteményeknél a tudományos alapokon összeállított egységek képzése igen jelentős szempontként szerepelt. Tudománytörténeti értékkel is számolhatunk azon 100–150 éves együttesek esetében, amelyek a muzeológia és a természettudományok fejlődését is bemutatják. (Utóbbira példa a közelmúltban védetté nyilvánított Eszterházy Károly Főiskola herbárium Egerben.)

Ezen tárgyak esetében lassú gyarapodással találkozunk. Tekintettel arra, hogy a kulturális szempontból is értékes természettudományi emlékek gyűjtése komolyabb tudományos felkészültséget igényel, ezért az ilyen gyűjtemények száma alacsonyabb (és természetesen a szakma előtt ismertek is), és újabb gyűjtemények kialakulása is lassabb, akár több évtizedes folyamat eredménye.

Tomanicz Anikó

*(Fotók: KÖH közhiteles
nyilvántartás archívuma)*